



**SERHII
PLOKHY**

**HISTORIAN
PALUU**

VENÄJÄN SOTA UKRAINASSA

DOCENDO

**SERHII
PLOKHY**

**HISTORIAN
PALUU**

VENÄJÄN SOTA UKRAINASSA

Suomentaneet
Ilkka Rekiaro ja Tapio Kakko

DOCENDO



Suomennoksen copyright © Ilkka Rekiaro, Tapio Kakko ja Docendo 2024
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Englanninkielinen alkuteos
The Russo-Ukrainian War: The Return of History
Copyright © 2023, Serhii Plokhyy
All rights reserved

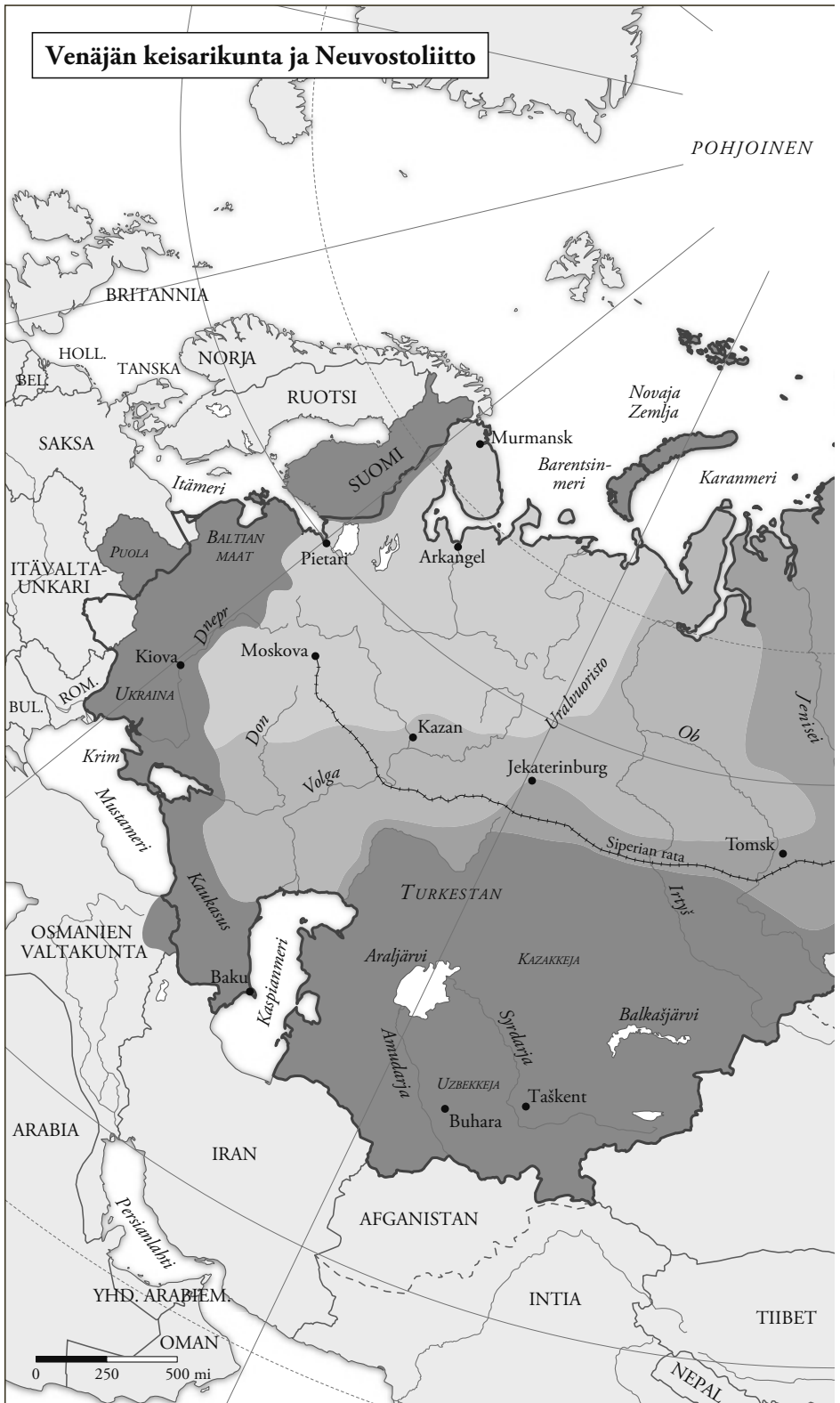
Taitto: Jukka Iivarinen / Taittopalvelu Vitale
ISBN 978-952-382-8148
Painettu EU:ssa

Omistettu niiden muistolle, jotka puolustivat
vapautta, omaansa ja meidän

SISÄLLYS

<i>Kartat</i>	8
Alkusanat: Sodan järkeilyä	17
1 Imperiumin romahdus	23
2 Demokratia ja autokratia	60
3 Ydinasekysymys	92
4 Uusi Itä-Eurooppa	112
5 Krimin uhraus	133
6 Uuden Venäjän nousu ja tuho	152
7 Putinin sota	171
8 Kiovan porteilla	194
9 Itärintama	218
10 Mustameri	245
11 Vastahyökkäys	268
12 Länsi palaa näyttämölle	296
13 Aasialainen ulottuvuus	327
Jälkisanat: Uusi maailmanjärjestys	357
<i>Kiitokset</i>	371
<i>Lähteet</i>	375
<i>Hakemisto</i>	441

Venäjän keisarikunta ja Neuvostoliitto





Jakautunut Eurooppa (2022)





Venäjän ja Ukrainan sota (2022)









Jakautunut maailma (2022)





- | | |
|---|---|
|  Puoluceton |  Tukee Venäjää |
|  Ei tietoa |  Venäjänmielinen |

ALKUSANAT

SODAN JÄRKEILYÄ

Venäjän hyökkäys yllätti minut Wienissä – entisen imperiumin pääkaupungissa, joka antoi toimillaan alkusysäyksen ensimmäiselle maailmansodalle ja jonka liittäminen muun Itävallan mukana Saksaan vuonna 1938 pohjusti toisen maailmansodan syttymistä. Uuden sodan tuulet olivat ilmassa, kun wieniläiset menivät maate illalla 23. helmikuuta 2022. Seurattuani huolestuttavia uutisia CNN:ltä toivoin jännittyneen tilanteen ratkeavan, vaikka minulla oli paha aavistus. Heräsin aamulla tavallista aikaisemmin kuuden maissa. Otin puhelimen käteen lukeakseni uutiset, mutta jostain syystä avasinkin sähköpostit.

Sydäntäni kylmäsi luettuani yhden postin aiheen: ”Hyvä tava-ton!” Viesti tuli Harvardista kollegalta, jonka kanssa olin keskustelut uuden sodan todennäköisyydestä lokakuusta lähtien, jolloin hän ensimmäisen kerran varoitti minua mahdollisesta isosta selkkauksesta. Venäjä kokosi joukkoja Ukrainan rajan läheisyyteen, ja Yhdysvalloissa media oli alkanut uutisoida siitä lähes reaaliajassa. Toivoin joukkojen siirron olevan osa Venäjän kiristystoimia. Kollegani kuitenkin ajatteli, että nyt saattoi olla tosi kysymyksessä. Jo ennen kuin avasin sähköpostin, tiesin, että se oli tapahtunut – hyökkäys, josta hän oli varoittanut. Avasin postin. Sen loppu kuului näin: ”Tästä ei hyvä seuraa. Joka päivä tulee erilainen sanoma. Tänään

Yhdysvaltain tiedustelu ennustaa hyökkäystä, mutta saa nähdä, miten on huomenna. Toivottavasti olet ok Wienissä.”

En ollut ok. Jotain oli aloitettu, mutta en tiennyt mitä. Arvelin Putinin ja Venäjän hyökänneen Itä-Ukrainaan vuosien 2014–2015 taistelutantereille. Nämä ajatukset mielessä avasin toisen sähköpostin. Aiherivi oli tyhjä, mutta sen oli lähettänyt eräs kollega Dniprosta, joka oli ollut kaukana vuosien 2014–2015 sodan rintamasta. Sähköpostista ilmeni, että tällä kertaa kotirintamallakaan ei olisi turvallista. ”Valmistaudun lähtemään Dniprosta. Kenties voisin lähettää kirjojeni ’katkelmia’ sähköpostiosoitteeseesi, sillä en tiedä, mitä on edessä, ja saatan tässä mylläkässä menettää tietokoneeni”, kollega kirjoitti lisäten: ”Käsikirjoitusten arvaamaton kohtalo sota-aikana on meille kaikille tuttu kokemus.” Vastasin hänelle myöntävästi ja kiitin häntä siitä, että hän uskoi haltuuni keskeneräisen työnsä.

Vasta sen jälkeen luin uutiset. Oli aloitettu täysimittainen hyökkäys Ukrainaun. Venäjä oli ampunut ohjuksia moniin kaupunkeihin Kiovasta Dniproon minun kotikaupunkiani Zaporizžjaa myöten. Tämä tuntui epätodelliselta. Soitin siskolleni Zaporizžjaan. Hän oli hereillä. Joissakin kaupunginosissa kuului räjähdyksiä, onneksi kaukana vanhempiemme talosta, jossa siskoni asui. Hän oli tyyni. Olin illalla soittanut hänelle ja neuvonut häntä tankkaamaan auton. Hän ei ottanut neuvostani vaarin vaan ajatteli kuten melkein kaikki ukrainalaiset, ettei Venäjä voi mitenkään aloittaa laajamittaista sotaa. Nyt se oli kuitenkin alkanut, eikä kumpikaan meistä ollut valmistautunut siihen. Meidän olisi elettävä päivä kerrallaan. Soitin vastedes hänelle kahdesti päivässä, aamuin ja illoin. Esitin aina samat kysymykset: Miten viime yö meni? Miten päiväsi meni? ”Hyvän yön” ja ”hyvän päivän” merkitys oli yhtäkkiä muuttunut. Yö oli hyvä ja päivä oli hyvä, jos sireenit huusivat mutta taivaalta ei pudonnut ohjuksia eikä pommeja.

Sinä ensimmäisenä aamuna puin ylleni valkoisen paidan ja bleiserin. Olin menossa Kansainvälisen atomienergiajärjestön IAEA:n

arkistoon tutkimaan vuonna 1986 sattuneen Tšernobylin ydivoimala-onnettomuuden kansainvälistä historiaa, joten asuni oli epätavallinen ellei peräti outo. Ylipukeuduin tarkoituksellisesti osoittaakseni habituksellani, että olin säilyttänyt ryhtini ja valmis suorittamaan velvollisuuteni, mitkä ne sota-aikana olisivatkin, riippumatta siitä, millaisia uutisia rintamalta kuului. Inspiraationani olivat George F. Kennanin päiväkirjat. Kennan oli tunnettu yhdysvaltalainen diplomaatti ja kansainvälisten suhteiden asiantuntija. Eräänä maaliskuun aamuna vuonna 1939 herättyään ja kuultuaan, että Hitler oli hyökännyt Tšekkoslovakiaan, hän höyläsi leukansa huolellisesti, jottei antaisi itsestään ”ahdistunutta” vaikutelmaa. Hän päätti hoitaa diplomaatin tehtävänsä tilanteesta huolimatta.

Arkistossa minuun luotiin myötätuntoisia katseita. ”Olen pahoillani siitä, mitä kotimaassasi tapahtuu”, eräs arkistonhoitaja sanoi. Sanoilla vihjattiin, että loppu oli lähellä. Ukraina vallattaisiin, jos ei tänään niin huomenna. Olinko pukeutunut maani hautajaisiin? Toivottavasti en, joskaan en tiennyt mitä odottaa. Myöhemmin päivällä *Neue Zürcher Zeitungin* valokuvaaja ilmaantui työhuoneeseeni Institut für die Wissenschaften vom Menschenissä ottamaan minusta kuvan muutama päivä aiemmin tehtyä haastattelua varten. Lehdessä julkaistussa kuvassa näytin epäsiistiltä, tuuli oli tuivertanut tukkani sekaisin, mutta minulla oli sentään valkoinen paita ja alavireinen mutta päättäväinen ilme. *The New Yorkerille* niin ikään muutama päivä aiemmin antamassani haastattelussa olin ennustanut ukrainalaisten puolustautuvan. ”En tiedä milloin tai miten”, sanoin toimittajalle, ”mutta pidän varmana, että vastarintaan noustaan.”

Seuraavien päivien ja viikkojen tapahtumat osoittivat minun arvanneen oikein ennustaessani Ukrainan ryhtyvän vastarintaan, mutta en olisi pysynyt edes kuvittelemaan sen tai itse sodan mittasuhteita. Putinin ”sotilasoperaatioksi” kutsuma hyökkäys, jonka piti olla ohi muutamassa päivässä tai korkeintaan muutamassa viikossa,

osoittautui Euroopan suurimmaksi konventionaaliseksi sodaksi vuoden 1945 jälkeen. Se on vaatinut tuhansien miesten ja naisten hengen, joista monet ovat viattomia siviileitä, ja aiheuttanut toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan suurimman pakolaiskriisin. Seuraavina kuukausina Ukrainan sota pakeni kaksitoista miljoonaa naista, lasta ja vanhusta, ja Itä- ja Keski-Euroopan maista turvapaikan saaneiden määrä nousi viiteen miljoonaan. Tšernobylin onnettomuusalueesta ja Zaporizžjan ydinvoimalaitoksesta, joka on Euroopan suurin, tuli taistelualueita, ja Venäjä uhkaili peitellysti ydinaseiden käytöllä.

Kuinka näin saattoi tapahtua? En ollut emotionaalisesti enkä ammatillisesti valmis miettimään rauhassa ja selittämään itselleni ja muille, mitä Venäjän provosoimattoman aggression seurauksena oli tapahtunut. Hulluus ja rikollisuus tuntuivat olevan ainoat järkeen käyvät selitykset. Mutta kun media jatkuvasti otti yhteyttä pyytäen minua kommentoimaan, minusta tuntui, etten voinut kieltäytyä, koska sanoillani saattaisi oikeasti olla jonkinlainen vaikutus tapahtumien kulkuun. Oivalsin voivani historioitsijana tarjota jotakin erilaista toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan suurimman sotilaallisen selkkauksen ymmärtämiseksi. Lopulta sain itseni vakuutuneeksi siitä, että – Winston Churchilliä mukaillakseni – historioitsijat ovat ajankohtaisten tapahtumien huonoimpia tulkitsijoita, jos ei lasketa kaikkia muita.

Historioitsijana tein parhaani tarkastellakseni ajankohtaisia tapahtumia nenäni edessä ja laajemmin maailmassa historiallisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Mikä teki tällaisesta hyökkäyssodasta mahdollisen? Mikä sai ukrainalaiset käymään vastarintaan ja jatkaamaan sitä edelleen? Ja kolmanneksi, mitkä ovat sodan tärkeimmät seuraukset Ukrainalle, Venäjälle, Euroopalle ja maailmalle? Näitä kysymyksiä esitin itselleni toipuessani hitaasti hyökkäyksen ensi päivien järkytyksestä ja opetellassani uudelleen ajattelemaan analyttisesti. Yritin myös tunnistaa Venäjän ja Ukrainan välistä sota

enteileviä merkkejä, joita emme olleet aikoinamme huomanneet, koska olimme sortuneet toiveajatteluun.

Monet meistä ajattelivat historian tulleen tiensä päähän Berliinin muurin kaatuessa – ehkä emme aivan Francis Fukuyaman tavoin, joka näki tapahtuman liberaalin demokratian lopullisena voittona muista valtiomuodoista, mutta ainakin siinä mielessä, että suurvaltojen kilpajuoksusta huolimatta provosoimattomien hyökkäysten ja niitä seuranneiden alueliitosten ja laajojen sotatoimien aika oli ohi. Olimme nähneet vastakkaisia merkkejä – Tšetšenian, entisen Jugoslavian ja sitten Afganistanin ja Irakin sodat – mutta me halusimme ummistaa silmämme niiltä. Populismien ja autoritarismin nousu eräissä maissa samoin kuin autoritaaristen suuntausten vahvistuminen demokraattisissa maissa toivat esiin rinnastukset 1930-lukuun, mutta useimmat meistä painoivat ne villaisella.

Historia on nyt julmasti toistanut itseään paljastamalla pahimmat piirteensä ja avaamalla pelottavimmat lehtensä, joilta on luetavissa väkivaltaa ja hävitystä. Me tiedämme, mitä tapahtui diktaatturien noustua valtaan Euroopassa toisen maailmansodan edellä, ja on helppo kuvitella, mihin autoritarismin nykyinen vahvistuminen Euroopassa, Euraasiassa ja muualla saattaa johtaa. On aika ottaa historiasta opiksi tarkastelemalla nykyisiä tapahtumia paitsi historiallisessa myös geopolittisessä kontekstissa, jotta ymmärtäisimme tapahtumien juuret ja voisimme ennustaa niiden seuraamukset ja yrittää lopettaa väkivaltaisuuDET.

Tässä kirjassa käytän ns. pitkän keston (ransk. *longue durée*) lähestymistapaa nykyisen sodan käsittämiseksi. En sorru kiusaukseen pitää helmikuun 24. päivää 2022 sen alkuna – niin järkyttävä ja dramaattinen kuin Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan olikin – siitä yksinkertaisesta syystä, että sota alkoi kahdeksan vuotta aiemmin 27. helmikuuta 2014 Venäjän asevoimien vallatessa Krimin parlamenttitalon. Sodan se vaihe päättyi diplomatian avulla vuotta myöhemmin helmikuussa 2015 kahdella sopimuksella, jotka

tunnetaan nimillä Minsk I ja Minsk II. Siitä huolimatta julistamaton sota, jossa ammuttiin kevein ja raskain asein demarkaatiolinjan poikki Donbasin alueella Ukrainassa, jatkui seitsemän vuotta. Siinä kaatui yli 14 000 ukrainalaista, mutta tapahtumat jäivät kansainvälisesti hyvin vähälle huomiolle. Sodan kyseinen vaihe päättyi Venäjän irtauduttua Minskin sopimuksista ja aloitettua laajamittaisen hyökkäyksen Ukrainaan helmikuussa 2022.

Seuraavilla sivuilla käsittelen nykyistä sotaa, sen alkuperää, vaihteita ja jo näkyvissä olevia samoin kuin mahdollisia tulevia seurauksia. Kuten tässä kirjassa osoitan, nykyisen sodan juuret ovat 1800- ja 1900-luvun imperiumin romahduksessa, joka tuotti myös nykyistä sotaa ruokkivat keskeiset aatteet. Perusargumenttini on, että nykyinen konflikti on vanhanaikainen imperialistinen sota, ja sitä käyvä Venäjän eliitti katsoo jatkavansa Venäjän keisarikunnan ja Neuvostoliiton ekspansionistisia suurvaltaperinteitä. Ukrainan osalta tämä sota on ennen kaikkea vapaussota, Neuvostoliiton romahduksessa syntyneen uuden valtion epätoivoinen yritys puolustaa olemassaolo-oikeuttaan.

Imperialistisista juuristaan huolimatta nykyistä sotaa käydään uudessa kansainvälisessä ympäristössä, jota määrittävät ydinaseiden leviäminen, kylmän sodan jälkeisen kansainvälisen järjestyksen purkautuminen ja yleismaailmallinen populistisen nationalismin vahvistuminen, mitä viimeksi nähtiin 1930-luvulla. Ukrainan sota osoittaa selvästi Euroopan ja maailman kutakuinkin käyttäneen loppuun Berliinin muurin kaatumisesta vuonna 1989 saamansa rauhanosion ja siirtyneen uuteen, toistaiseksi määrittelemättömään aika-kauteen. Nykyisen sodan ajossa taotaan uutta maailmanjärjestystä, joka mahdollisesti jäljittelee kylmän sodan aikaista kaksinaapaista maailmaa. Tätä kirjoitettaessa sota ei ole päättynyt, emmekä tiedä, mitä sen loppu tuo tullessaan. Mutta jopa tänään on selvää, että sen maailman tulevaisuus, jossa me ja lapsemme ja lapsenlapsemme elävät, riippuu suuresti Ukrainan sodan lopputuloksesta.

Länsi sulkee rivejään ja sitoutuu tiiviimmin Natoon. Venäjä eristyy yhä enemmän. Uusi kylmä sota on syntymässä samassa osassa maailmaa, jossa se päättyi kolmekymmentä vuotta sitten.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan synnytti suurimman eurooppalaisen konfliktin sitten toisen maailmansodan. Hyökkäys oli shokki koko maailmalle, vaikka Venäjä oli tehnyt jatkuvasti sotavalmisteluja Ukrainan rajalla. Miksi Venäjä hyökkäsi? Ja miksi nyt?

Putinin kiihkomieliset perustelut hyökkäykselle olivat länsitarkkailijoiden mielestä järjettömiä, joten niihin ei kiinnitetty suurta huomiota. Ja kun sota alkoi, länsi yllättyi jälleen, nyt Ukrainan voimasta puolustaa omaa itsenäisyyttään.

Olemme todistamassa poikkeuksellista geopoliittista muutosta, joka sekoittaa maailmanjärjestyksen tuleviksi vuosikymmeniksi. Serhii Plokhy selittää, miten tähän on tultu. Hän jäljittää sodan juuret Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisiin ratkaisemattomiin jännitteisiin ja tarkastelee, kuinka Ukraina on pysynyt Venäjän identiteetille tärkeänä vaikka ukrainalaiset ovat kulkeneet täysin erilaista tietä, kohti Eurooppaa ja läntistä demokratiaa.



SERHII PLOKHY on Ukrainan historian professori Harvardissa ja yliopiston Ukrainan tutkimuslaitoksen johtaja. Häntä pidetään yhtenä maailman parhaista Ukraina-asiantuntijoista. Plokhy asuu Burlingtonissa, Massachusettsissa. Hänen teoksensa *Tšernobyl* sai vuonna 2018 Baillie Gifford -tietokirjapalkinnon.

Kuva: Alexander Medvedev



9 789523 828148

KL 32.5
ISBN 978-952-382-814-8

DOCENDO
www.docendo.fi

Kansi: Jarkko Lemetyinen